

אברהם סוצקבר (סוצקעווער)

הצבע המאיר כמו כוכב

שלושה קטעי שיחות עם מארק שאגאל

מיידיש: בני מר

"רק לעתים נדירות פגשתי אמן גאוני שהוא גם חבר גאוני," כתב המשורר אברהם סוצקבר על הצייר מארק שאגאל. ואכן, למרות פער הגילים ביניהם (שאגאל נולד ב-1887 וסוצקבר ב-1913) נקשרה בין שני האמנים הללו חברות רבת שנים, שיסודה בויקתם העמוקה לידיד. לראשונה ראה סוצקבר את שאגאל בוילנה, עירו, ב-1935, בהרצאה שנשא הצייר בלשון יידיש "ססגונית כקשת בענן". אחרי המלחמה שבו והתראו השניים בזכות כתב העת שערך סוצקבר בישראל: "די גאלדענע קייט". שאגאל שלח לכתב העת איורים ושירים מפרי עטו. לימים גם אייר, בין שאר היצירות ביידיש, את הפואמה "סיכיר", שכתב סוצקבר על ילדותו. השיחות שלהלן התנהלו בישראל ובצרפת, שבה התארח סוצקבר בכתיו של שאגאל. השיחה האחרונה המובאת כאן התקיימה ערב יום הולדתו התשעים של הצייר, ותשע שנים לפני מותו.

1.

בשנת 1962 ישבתי עם שאגאל אצל ראש עיריית תל אביב דאז, מרדכי נמיר. שאגאל היה עצוב. זה עתה חזר מירושלים, ומצא את הוויטראז'ים שלו בבית הכנסת של "הדסה" "דחוקים כמו במחוך". ענן העיב על חיובו החינני, כיהלום מלוטש.

ניסיתי להשקיט את רוחו:

"הרי אחרי הכול החלל, הבניין, אינו העיקר. די שהוויטראז'ים יפים, ואת הצורה אפשר לשנות."

טיפה טרקסטית חילחלה בהומור החכם של שאגאל:

"קל לך לומר! תאר לעצמך שכתבת שיר, ואתה חושב שהוא הטוב והיפה

בשיריך. פתאום אתה מוצא אותו מודפס בביטאון המשטרה..."

לאחר שחלפה הסערה והופיעה קרן אור ראשונה, שינה את הנושא:

"באים אלי ציירים, מביאים את ציוריהם ומחכים שאחלק ציונים. טיפשים!

איך אני יכול לתת ציונים ולומר מיהו צייר ומי לא, אם אינני יכול אפילו

לחלק ציונים לעצמי. אף פעם אינני יודע מה המכחול רוצה ממני."

אני קורא קטעים אחדים מהפואמה שלי "הנוצה של סבא" [מיין זיידנס פערדער] ואת שני השירים "ארצם של ילדי" [לאַנד פון מיינע קינדער] ו"ענף עם דובדבנים אחרונים" [צווייג מיט לעצטע קירשן].

שאגאל: אתה יודע, כאשר אני קורא את שיריך או מקשיב להם, צר לי עליך: יש לך שפה עשירה כל כך וקוראים דלים כל כך. אני מתבייש מפניך בשירים שלי ביידיש. אפילו בתרגומם לצרפתית, כמו בהוצאת קראמר בזול. הכנתי לשיריך חיתוכי עץ צבעוניים כדי להציל את השירה שבהם. מנין לך שפה עשירה כל כך, מוזיקה כזאת? מכינורו של אביך, כנראה.

אני: קראת את הפואמה שלי, "הכינור של אבא" ומיין טאַטנס פידלן?

שאגאל: ועוד איך! בוודאי קראתי, ב"גאָלדענע קייט". אבל אני רוצה לשמוע את הפואמה מפיך. נאווה,¹ בואי לפה, תקשיבי גם את. (לאחר שאני גומר לקרוא, הוא ממלא את כוסי בייין): כבר אמרתי לך פעם אחת, ועכשיו אני חוזר ואומר: אתה צייר, אתה צריך רק להוציא את ציוריך מתוך המילים. אפילו כשאינך מערכב צבעים, אלא רק מזכיר צבעים - אתה צייר. עשרים אנשים יוציאו מהשפופרת את הצבע האדום, אבל אותו צבע אדום שיצא מירי האמן, אפשר להכירו מיד.

אני: חברך מאָרד² הרי כתב שאתה הקולוריסט הגדול ביותר במאה שלנו.

שאגאל: אם אוהבים מישהו, אפשר לכתוב עליו דברים כאלה. גם דה גול אהב אותי. כאשר עבדתי על תקרת האופרה, ראה אותי פעם אחת במשרד האמנות ושאל אותי: מסיך שאגאל, מתי כבר תהיה התקרה מוכנה? ענית לו: "מון ד'נראל, הרי אתה גבוה ממני, אתה קרוב ממני לאלוהים, שאל אותו." כן, דה גול אהב אותי. אבל מה עושים כדי שאני עצמי אוהב קפלה?

אני: הציורים שלך אוהבים אותך, וזו זכות גדולה שיצירה אוהבת את יוצרה.

שאגאל: כך אתה חושב? אתה יודע, חוץ ממני אהב אותך עוד מישהו. היה זה המשורר א' לֵיִלֶס.³ בניו יורק נהגתי להיפגש עם ליייויק,⁴ עם אופטושו,⁵ עם ביקל⁶ ועם לייילס. לֵיִיוויק ולאופטושו היו עוד אהבות, אבל לייילס היית בן יחיד. ליייויק היה מוסרני מאוד. בשירה שלו אין חיובים. ביקל היה חכם, ואהבתי לשוחח איתו. הוא הבין אמנות. מעולם לא שמעתי דבר שטות מפיו. הקרוב ביותר אלי היה אופטושו. ציירתי אותו. הוא יכול היה לכתוב על גנב סוסים ועל רבי עקיבא באותו להט. אופטושו אמתני כמו הצייר בונאר. הוא אהב יהודים חיים ולא חלומיים, כמו שלום אש. כאשר אני קורא בתנ"ך של יהואש,⁷ אני נזכר תמיד שאופטושו נתן לי אותו במתנה.

רכים מציורי התנ"ך שלי אני חב לשני משוררים: יהואש וביאליק. יהואש - מפני שבקוראי את התנ"ך בתרגומו ליידיש, עלו בי השראה ורעיונות לציורי התנ"ך שלי. וביאליק - מפני שממנו עצמו יצאה בת קול של נביא. ביאליק היה עשוי בדמות תנ"כית. כאשר טיילתי איתו בתל אביב בשנת 1931, ביקש מבתי, מאידצ'קה שלי, שתתפלל עליו לאלוהים כדי שיוכל לכתוב. יהואש היה גם הוא משורר תנ"כי, אלא שלא היו לו החזיונות של ביאליק. אבל אין לשער את ערכו של התנ"ך היידי שלו. את יהואש חייבים לאהוב. פעם כתבתי עליו. נדמה לי שהיה זה אחרי שמת.

באחד הימים האחרונים הייתי אצל חיים גמזו. הוא אומר שהוא עתיד לפתוח מוזיאון גדול בתל אביב, וביקש ממני לבוא לפתיחה. אבל אני צריך להיות בסגן פול, מפני שבונים כאן את מוזיאון שאגאל. כשיושלם המוזיאון - אבוא לישראל. אנשים חושבים שזכות היא שנולדתי בוויטבסק. סיפורי מעשיות! לו נולדתי בירושלים, היה לי ייחוס נכבד יותר, והציורים שלי היו עשירים ויהודיים יותר. --- התמזל מזלך שאתה חי וכותב בישראל. אבל הייתי רוצה לדעת, כוחה של מי חזק כך: של ארץ ישראל או של וילנה?

אני: וילנה עזה כמוות. בוילנה חייתה ונרצחה אמי.
שאגאל: הרגשתי בזה קודם לכן, בשומעי את שירך "עגף עם דוכבכנים אחרונים". מתי אתה כותב את השירים?

אני: באמת אינני יודע מתי והיכן. לכול אני קצר רוח, אבל יש לי סבלנות מטורפת לליטוש שירים. בדיוק בספר הזה שנתתי לך אני כותב באחד השירים שאני "חולה שלמות" (כ'בין קראנק אויף שלמות)...

שאגאל: חולה שלמות. גם אני סובל מהמחלה הזאת. זו מחלה שאסור להירפא ממנה, מחלה מבריאה. אחר כך אקרא עוד בשירים שלך ואראה עד כמה אתה חולה. בינתיים חתום על הספר. אני רוצה לתת אותו לספרייה שנמצאות בה יצירותיהם של חברי.

3. פריז, 29 במאי 1976. בדירתו שב-13 Quai d'Anjou

שאגאל: אני שמח שבאת ושאתה עוד צעיר לימים. גם השירים שלך, שאני קורא ב"גאָלדענע קייט", עורם צעירים. אני מתכוון לרוחם - היא צעירה, אביבית. ובאומרי רוח צעירה אני מתכוון: מודרניסטית. אברהם לסיך* כתב באותו אל"ף-כ"י"ת שאתה כותב, אבל הרוח שלו זקנה. רוח צעירה כשלך טוב מאוד לזקן כמוני לנשום. העיקר בכל אמנות היא הרוח. אני מתכוון: הרוח המיוחדת של האישיות. אבל אתה לא זקוק למחמאות שלי; הן כך, בתוכך. אני: להודות על האמת? אני דווקא זקוק למחמאות שלך. הן מחזקות אותי כמו תרופה. אבל אני מתפלא לשמוע מפוך שאתה זקן. ר' נחמן מברצלוב לימד

אותנו: אסור להיות זקן!

שאגאל: זה צריך להיות המוטו של כל אמן אמתי: אסור להיות זקן! ואוהו, שמעת מה יהודי חכם לימד את תלמידיו? אסור להיות זקן! אני לא אוהב שום זקנה באמנות. חומר צעיר נותן לי השראה לצייר. אמנות צריכה להיות צעירה. גם האמת היא צעירה תמיד.

אני: מישהו כתב עליך, שזכית בילדות לכל החיים.

שאגאל: הלוואי שזאת האמת. אבל מה לא כתבו עלי? אפולינר כתב עלי פואמה פוטוריסטית "רוטזוג" - מילה שאיש אינו מבין. צייר מותיר אחריו את מה שצייר. אני חוזר עכשיו מביקור אצל יורשו של ז'ורז' בראק. חצי יום השתכרתי מציוריו של בראק, רבים מהם לא מופרים, שלא הוצגו מעולם. אפשר לחלות מרוב יופי. בראק הוא עמוק ורב, לטעמי, מפיאסו. אבל לא אכחיש, שבתקופת הקוביזם שלו פיקאסו צייר דברים מעניינים.

אני: בפעם הראשונה שהייתי אצלך בֵּוֹאֵנְס, בשנת 1950, הדבקת אותי בהתלהבותך ממאטיס. אפילו הכרת לי את הצייר, שישב כמאובן במרפסת שלו בסאן פול. גם בהזדמנויות אחרות לא הסכת מילות אהבה ממאטיס. האם אתה עדיין אוהב את אמנותו כבעבר?

שאגאל: הוא לא מיכלאנג'לו, אבל הוא צייר גדול ביותר. ה"פוביזם" שלו הפתיע אותי, והאמנות היא ההיסטוריה של ההפתעות.

אני: אולי אינני צודק, אבל פייר בונאר נראה לי צייר גדול יותר.

שאגאל: אינך צודק. בונאר מוגבל לתקופתו. מאטיס הוא אמן חופשי ואוניברסלי יותר. נושבת ממנו רוח הגאונות של הציור הצרפתי. פעם היתה איטליה מרכז הציור. במאה האחרונה זו צרפת. עלי לספר לך: כשהייתי צעיר מופלג, באתי עם ציורי אל האמן בֶּקְסֵט. זה היה בפטרבורג. בקסט התבונן בציורי ואמר שאינני הולך בדרך הישר. והוא צדק. מפני שאז עוד לא הייתי בפריו, והוא - בֶּקְסֵט - היה, וכבית הספר שאליו קיבל אותי כבר נישאו השמות: סזאן, מאטיס, גוגן, וכבר אפשר היה לחוש שם באווירת האמנות הצרפתית. ואף על פי שהציורים הראשונים שלי כבר היו שאגאליים - הוא צדק בכך שאני הולך בדרך לא-נכונה, והוא הוביל אותי אל דרך האמנות הצרפתית. אני אוהב מאוד את תמונות הנוף של לוויטאן, אבל בהשוואה לנוף של קורו, אתה יכול להבחין בהבדל. לוויטאן, או ורנבל, הם ציירים מחוננים, אבל בצרפת אין להם שום משמעות. מאידך גיסא, היה בפרזי צייר, שחבריו צחקו עליו. איש לא לקח אותו ברצינות. ועכשיו אנחנו יודעים שהוא אינו פחות ערך מסזאן - זה אנרי רוסו.

אני: ספר לי על צייר שאתה מכיר באופן אישי. שמו הוא מארק שאגאל.

מה אתה חושב עליו...

שאגאל: אני עוד מחפש את הצבע המאיר כמו כוכב.

אני: כולם אומרים שכבר מצאת אותו.

שאגאל: האמן לי שאינני בטוח בכך. אני יכול רק לומר בוודאות שכל חיי אני מאמין בחיפוש, בעבודה. אין לי זמן לא לצייר. השלמתי עכשיו סדרת תחריטים לשיריו של לואי אראגון. באחרונה הכנתי גם חמישים ליתוגרפיות ל"סערה" של שייקספיר. התמונות יוצגו במוזיאון שכבר היית בו, הנושא את שם ויטבסק שלי. במוזיאון הזה הוצגה קודם תערוכה של רמברנדט, וביולי תוצג שם תערוכה של ציורים דתיים.

אני: ומה עם הומרוס הזקן?

שאגאל: כן, הכנתי מאתיים ליתוגרפיות צבעוניות ל"אורדיסיאה" שלו. מהדורה מפוארת בשני כרכים. נדמה לי ששלחתי לך את הספרים, אם לא - אשלח לך. אשלח לך גם כמה שירים שלי, אף על פי שאני מתבייש בהם בהשוואה לשירים שלך.

אני: עכשיו אני צריך למלא את שליחותי. אני פונה אליך בשם ראש עיריית תל אביב, שלמה להט. לכבוד יום הולדתך התשעים הוא מבקש לתת לך תעודת תושב לשם כבוד של תל אביב ולקרוא על שמך כיכר. הוא רוצה גם, בהסכמתך, להקים מוזיאון שאגאל בלב תל אביב.

שאגאל: אני יודע. קיבלתי ממנו מכתב, ובו הוא מבקש ממני לדבר איתך על העניין הזה. זו אינה אשמתי שאין בישראל מוזיאון שאגאל. טדי קולק דיכר איתי בעבר על הקמת מוזיאון שאגאל בירושלים. הוא הראה לי אפילו את המקום המיועד למוזיאון. הייתי נרגש מאוד והבטחתי להטות שכם. אבל זה נמשך שנים, וחוץ מדיבורים יפים לא ראיתי את המוזיאון נבנה. וממש באותו זמן בא אלי מאלרו והציע לי תוכנית מתחרה: לבנות מוזיאון שאגאל בעיר ניס. והמוזיאון קם והיה.

אני מבין שחשוב יותר לנהל מלחמות עם שונאינו ולנצח בהן מאשר להקים מוזיאון שאגאל. יהיו כל ציורי כפרת מלחמה אחת שישראל מנצחת בה --- אמור ללהט שאני שולח לו את תודתי ואת ברכתי - הן אני הן ואווה, נפשנו כבר יוצאת לבוא לארצנו. ואווה אומרת לי שאפילו היום היתה טסה לישראל...

1 אשתו השנייה של שאגאל.

2 אנדרה מאלרו (1901-1976), סופר צרפתי ושר התרבות בממשלת דה גול.

3 א' לעיעלעס (א' גלאנץ, 1889-1966), משורר יידיש. היגר לארצות הברית והיה מראשוני המשוררים המודרניסטים ביידיש וממייסדי תנועת "אינז'ק".

4 ה' ליוויק (ה' האלפערן, 1888-1962), משורר יידיש. אף הוא היגר לארצות הברית והיה מראשוני השירה המודרניסטית.

5 יוסף אָפּאַטָאָשׁוּ (1887-1954), סופר יידיש. היגר לארצות הברית.

6 שלמה ביקל (1896-1969), סופר ומבקר ספרות יידי יליד גליציה. היגר לארצות הברית.

7 יהואש (שלמה בלומגארטן, 1872-1927), משורר יידיש. היגר לאמריקה וכוונן שם את מפעלו הגדול: תרגום התנ"ך ליידיש מודרנית.

8 אברהם לעיסין (1872-1937), סופר יידי יליד רוסיה. לאחר שהיגר לארצות הברית, היה לעורך כתב העת "די צוקונפט" ("העתיד").

מארק שאגאל, דיוקן אברהם סוצקבר